

## THE IMPACT OF ECOLOGICAL WORKSHOPS ON THE ECOLOGICAL AWARENESS OF PARENTS OF PRESCHOOL CHILDREN

### WPŁYW WARSZTATÓW EKOLOGICZNYCH NA ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNĄ RODZICÓW DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

Sebastian Sobczuk<sup>1A-F</sup> Ewa Pawłowicz<sup>1A-F</sup>

<sup>1</sup>Zakład Pedagogiki, Akademia Białska im. Jana Pawła II, Polska

<sup>1</sup>Department of Pedagogy, John Paul II University, Poland

Sobczuk, S., Pawłowicz, E., (2024). The impact of ecological workshops on the ecological awareness of parents of preschool children / Wpływ warsztatów ekologicznych na świadomość ekologiczną rodziców dzieci w wieku przedszkolnym, Social Dissertations / Rozprawy Społeczne, 18(1), 24-39. <https://doi.org/10.29316/rs/177288>

Authors' contribution /  
Wkład autorów:  
A. Study design /  
Zaplanowanie badań  
B. Data collection /  
Zebranie danych  
C. Data analysis /  
Dane – analiza i statystyki  
D. Data interpretation /  
Interpretacja danych  
E. Preparation of manuscript /  
Przygotowanie artykułu  
F. Literature analysis /  
Wyszukiwanie i analiza  
literatury  
G. Funds collection /  
Zebranie funduszy

Tables / Tabele: 6

Figures / Ryciny: 0

References / Literatura: 21

Submitted / Otrzymano:  
10.09.2023

Accepted / Zaakceptowano:  
19.12..2023

**Summary:** The aim of the study is to try to show the role of ecological workshops in raising ecological awareness, which has an impact on shaping real attitudes and behaviors towards the socio-natural environment among parents of preschool children.

**Material and methods:** Empirical research was conducted among 50 parents of children attending 4 kindergartens in Biała Podlaska. In the empirical research conducted in 2023, the diagnostic survey method was used using the following techniques: interview and questionnaire.

**Results:** Quantitative and qualitative analysis.

**Conclusions:** The analysis of the obtained research results allowed to confirm the need to organize cyclical workshops activating parents in the field of pro-ecological influences on their own children. The significant role of ecological workshops was shown, taking into account three areas of the concept of ecological awareness adopted for research purposes. Their clear impact on shaping real attitudes and behaviors towards the socio-natural environment among parents of preschool children was noticed.

**Keywords:** environmental awareness, ecological workshops for parents of preschool children, parents of preschool children

**Streszczenie:** Celem opracowania jest próba ukazania roli warsztatów ekologicznych w podnoszeniu świadomości ekologicznej, mającej wpływ na kształtowanie realnych postaw i zachowań względem środowiska społeczno-przyrodniczego u rodziców dzieci w wieku przedszkolnym.

**Materiał i metody:** Badania empiryczne przeprowadzono wśród 50 rodziców dzieci uczęszczających do 4 białskich przedszkoli. W badaniach empirycznych, przeprowadzonych w 2023 roku, zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem technik: wywiadu i ankiety.

**Wyniki:** Analiza ilościowa i jakościowa.

**Wnioski:** Analiza otrzymanych wyników badań pozwoliła potwierdzić potrzebę organizowania cyklicznych warsztatów aktywizujących rodziców w zakresie oddziaływań proekologicznych na ich własne dzieci. Ukazano znaczącą rolę warsztatów ekologicznych uwzględniających trzy obszary przejętej na potrzeby badań koncepcji świadomości ekologicznej. Zauważono ich wyraźny wpływ na kształtowanie realnych postaw i zachowań względem środowiska społeczno-przyrodniczego u rodziców dzieci w wieku przedszkolnym. Można powiedzieć, że podjęte w ramach warsztatów oddziaływania w zakresie tych trzech wyodrębnionych obszarach świadomości ekologicznej, przyczyniły się do zapoczątkowania zauważalnych zmian w koncepcji a nawet sposobie bycia badanych osób w świecie przyrody.

**Słowa kluczowe:** świadomość ekologiczna, warsztaty ekologiczne dla rodziców dzieci w wieku przedszkolnym, rodzice dzieci w wieku przedszkolnym

**Address for correspondence:** Sebastian Sobczuk, Department of Pedagogy, John Paul II University, Poland; email: sobczuk.s@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-1768-3771

**Copyright by:** John Paul II University in Biała Podlaska, Sebastian Sobczuk, Ewa Pawłowicz

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0). License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

## Introduction

The causes of environmental degradation often lie in people's awareness and attitudes, and in the lack of a sense of responsibility for its condition (Gąsecki, 2018). The intensifying environmental crisis points to the need to create a deeper environmental awareness among adults responsible for the environmental attitude of future generations (Louv, 2020). Appropriately designed environmental workshops to activate adults can respond to this need. Such environmental workshops are a set of interdisciplinary activities whose aim is precisely to shape environmental awareness and develop attitudes geared towards ecology and the protection of the socio-natural environment (Pawłowicz-Sosnowska, Sobczuk, 2021).

The concept of *environmental awareness* is ambiguous and characterised in a multidimensional manner, as is the term *consciousness* in the literature on the subject. In addition to the numerous definitions of the term, there are also various proposals for classifying its components (Drosinou, 2023). The term *environmental awareness* is used in two meanings.

In a broader sense, it is understood as an integral part of the wider social consciousness, i.e. the totality of recognised ideas, values (Staszewska 2022; Olbrycht, 2002), attitudes and opinions about the socio-natural environment as a place where humans live and develop (the society), common to certain social groups defining the way of thinking of a given society, institutionalised and established in historically shaped forms of collective life, as well as constituting a set of individual beliefs of individuals (Gąsecki, 2005).

In a narrower – and more practical – sense, *environmental awareness* is the state of people's knowledge, views and perceptions about the role of the environment in human life, its anthropogenic burden, degree of exploitation, threat and protection, including the state of knowledge about ways and instruments to control its use and protection (Sowa 2018; Gąsecki, 2005).

Some researchers define *environmental awareness* as the layer of social consciousness in which the conditions and possibilities to embrace human values related to the natural world are identified (Gola, 2022). A similar position was taken by J. Wódz who explained environmental awareness as a generality of social views, opinions

## Wstęp

Przyczyny degradacji środowiska przyrodniczego tkwią często w świadomości ludzi i ich postawach, w braku poczucia odpowiedzialności za jego stan (Gąsecki, 2018). Narastający kryzys ekologiczny wskazuje na potrzebę kształtowania głębszej świadomości ekologicznej dorosłych, odpowiedzialnych za stosunek do środowiska przyszłych pokoleń (Louv, 2020). Odpowiedzią na taką potrzebę mogą być odpowiednio zaprojektowane warsztaty ekologiczne aktywizujące dorosłych. Takie warsztaty ekologiczne stanowią zestaw interdyscyplinarnych zajęć, których celem jest właśnie kształtowanie świadomości proekologicznej i wykształcenie postaw życiowych ukierunkowanych na ekologię i ochronę środowiska społeczno-przyrodniczego (Pawłowicz-Sosnowska, Sobczuk, 2021).

Pojęcie świadomości ekologicznej jest rozumiane wieloznacznie i charakteryzowane wielowymiarowo, podobnie jak i termin świadomość w literaturze przedmiotu. Dodatkowo, oprócz rozlicznych określeń tego terminu, występują także różne propozycje klasyfikowania jego składników (Drosinou, 2023). Określenie świadomość ekologiczna jest używane w dwóch znaczeniach.

W sensie szerszym jest rozumiane jako integralna część szerszej pojmowanej świadomości społecznej, czyli całością uznawanych idei, wartości (Staszewska 2022; Olbrycht, 2002), postaw oraz opinii o środowisku społeczno-przyrodniczym jako miejscu życia i rozwoju człowieka (społeczeństwa), wspólnych dla określonych grup społecznych określających sposób myślenia danego społeczeństwa, zinstytucjonalizowanych i utrwalonych w historycznie ukształtowanych formach życia zbiorowego, a także stanowiących zespół indywidualnych przekonań jednostek ludzkich (Gąsecki, 2005).

Z kolei w sensie węższym, który jest bardziej praktyczny, świadomość ekologiczna jest to stan wiedzy, poglądów i wyobrażeń ludzi o roli środowiska w życiu człowieka, jego antropogennym obciążeniu, stopniu wyeksploatowania, zagrożenia i ochrony, w tym także stan wiedzy o sposobach i instrumentach sterowania użytkowaniem i jego ochroną (Sowa 2018; Gąsecki, 2005).

Niektórzy badacze, definiują *świadomość ekologiczną* jako warstwę świadomości społecznej, w której identyfikowane są warunki i możliwości urzeczywistnienia ludzkich wartości, związanych

and evaluations, as well as related social values and standards, patterns of behaviour linked to the relationship between humans and their natural environment (Wódz, 1990). Therefore, environmental awareness is understood as the totality of recognised ideas, views and notions, as well as assimilated principles for shaping the relationship between the society and nature. Such an understanding of environmental awareness makes it possible to study a social group's or society's perception of its place in nature and its relationship with the natural environment (Gąsecki, 2005).

It follows from the above that a distinction can be made between the social and individual dimensions of environmental awareness. In terms of its social significance, it is a reflection of the relationship between nature and society in the form of recognised ideas, values and opinions about the natural environment shared by certain groups during a historical period. The individual dimension consists of an individual's knowledge, views and ideas about the natural environment and how to shape and protect it. Environmental awareness is modelled by a value system, tradition, knowledge and information communicated by the media; it also results from one's individual experience and independent thinking process (Gąsecki, 2005).

Both meanings of environmental awareness have the real dimension, i.e. the dimension that actually exists in the society, and the postulatory dimension, as an exemplary, ideal dimension - one that is desirable in society. The former dimension of environmental awareness is analysed by sociologists and psychologists in particular while the latter is the subject of analysis by philosophers and educationalists (Gąsecki, 2005).

In addition, social phenomena can be analysed from a subjective perspective, i.e. how they appear in the human mind, and from the objective perspective, i.e. what they are in reality. Environmental awareness is a subjective concept (e.g. environmental psychology, which emphasises the significant influence of the environment on human behaviour, as well as on people's mental and physical condition) (Eliasz, 2003) because it operates in two basic spheres. The first is the descriptive-technical sphere (ecological knowledge and imagination), while the second is the axiological-normative sphere (encompassing a system of moral values and norms concerning

ze światem przyrody (Gola, 2022). Na podobnym stanowisku stoi J. Wódz, który tłumaczy świadomość ekologiczną jako ogół społecznych poglądów, opinii i ocen oraz powiązanych z nimi społecznych wartości i norm, wzorów zachowań łączących się ze stosunkiem człowieka do otoczenia przyrodniczego (Wódz, 1990). Świadomość ekologiczna rozumiana jest więc jako ogół uznawanych idei, poglądów i wyobrażeń, a także przyswojonych zasad kształtowania relacji społeczeństwo-przyroda. Takie rozumienie świadomości ekologicznej umożliwia zbadanie sposobu postrzegania przez daną grupę społeczną, czy społeczeństwo, swojego miejsca w przyrodzie oraz związków ze środowiskiem naturalnym (Gąsecki, 2005).

Z powyższych rozważań wynika, że można wyróżnić społeczny i indywidualny wymiar świadomości ekologicznej. Biorąc pod uwagę znaczenie społeczne jest ona odzwierciedleniem związków funkcjonujących pomiędzy przyrodą a społeczeństwem w postaci uznawanych idei, wartości oraz opinii o środowisku przyrodniczym, wspólnych dla pewnych grup w danym okresie historycznym. Natomiast w znaczeniu indywidualnym są to: wiedza, poglądy i wyobrażenia jednostki o środowisku przyrodniczym, a także o sposobach jego kształtowania i ochrony. Świadomość ekologiczna kształtowana jest przez system wartości, tradycję, wiedzę i informacje przekazywane przez media, a także jest efektem indywidualnego doświadczenia oraz samodzielnego procesu myślenia (Gąsecki, 2005).

Oba znaczenia świadomości ekologicznej posiadają wymiar realny, czyli rzeczywiście istniejący w społeczeństwie oraz wymiar postulatorywny, jako wzorcowy, idealny – taki, który jest pożądanym w społeczeństwie. Ten pierwszy wymiar świadomości ekologicznej analizowany jest zwłaszcza przez socjologów i psychologów, zaś drugi stanowi przedmiot analiz filozofów i pedagogów (Gąsecki, 2005).

Ponadto zjawiska społeczne można rozpatrywać w aspekcie subiektywnym – czyli jak jawią się one w umyśle człowieka i obiektywnym – czyli jakie są one w rzeczywistości. Świadomość ekologiczna to pojęcie subiektywne (np. psychologia ekologiczna, w której podkreśla się znaczny wpływ środowiska na zachowanie człowieka, a także na jego psychiczną i fizyczną kondycję) (Eliasz, 2003), ponieważ funkcjonuje w dwóch podstawowych sferach. Pierwszą z nich jest sfera

the mutual relations between society and nature and between man and the environment) (Gąsecki, 2005). This sphere of environmental awareness emphasizes specific ecological values that cannot be implemented in a degraded natural environment. Hence, many researchers link the concept of consciousness with *ecological ethics* or *ecological conscience* (treated as a new form of humanism) (Papuziński, 2006).

According to K. Gąsecki, environmental awareness 'is not given to man "once and for all" but can rather be modified in the education process' (Gąsecki 2005). According to P. Tobera, the formation of environmental awareness is 'a process of reaching, from recognised values to perceived values, from passive awareness to awareness of actions' (Tobera 1987). The same scientist draws attention to three levels of environmental awareness: cognitive, instrumental-cultural and the level of implementation of adopted values. In turn, D. Cichy defined environmental awareness slightly differently. In his opinion, it is not an area of social awareness focused on the relationship and conditions of human life in a natural environment. The author divides it into knowledge, motivation (forming human attitudes), responsibility for the state of the environment and the consequences of non-compliance with ecological laws (Cichy, 2003). According to K. Gąsecki, environmental awareness manifests as an environmental culture of action geared towards the protection of the environment. The key role in the formation of environmental culture is played by the system of evaluations and values existing within the axiological-normative sphere of environmental awareness (Gąsecki, 2005).

H. Skolimowski believes that the basic reasons for the environmental crisis can be found in people's awareness, their attitudes and the lack of a sense of responsibility for the condition of the environment. The main problem is '...the poisoned mind, which leads to a specific blindness, to a distortion of values, to alienation, to over-consumption that destroys the environment' (Skolimowski, 1990). The author presents new environmental awareness, different from the hitherto prevailing technical awareness. He believes that such awareness is:

- holistic, i.e. perceiving the world as a whole,
- equipped with characteristics specific to a living organism,

opisowo-techniczna (wiedza i wyobrażenia ekologiczna), drugą zaś sferą aksjologiczno-normatywną (obejmuje system wartości i norm moralnych, dotyczących wzajemnych relacji między społeczeństwem a przyrodą oraz człowiekiem a środowiskiem) (Gąsecki, 2005). Ta sfera świadomości ekologicznej akcentuje wartości specyficznie ekologiczne, których realizacja nie jest możliwa w zniszczonym środowisku przyrodniczym. Stąd też wielu badaczy pojęcie świadomości łączy z *etyką ekologiczną* czy *sumieniem ekologicznym* (traktowanym jako nowa postać humanizmu) (Papuziński, 2006).

Zdaniem K. Gąseckiego świadomość ekologiczna „nie jest człowiekowi dana 'raz na zawsze', lecz można ją modyfikować w procesie edukacji” (Gąsecki 2005). Według P. Tobery kształtowanie świadomości ekologicznej to „proces dochodzenia, od wartości uznawanych do wartości odczuwanych, od biernej świadomości do świadomości działań” (Tobera 1987). Badacz ten zwraca uwagę na trzy poziomy świadomości ekologicznej: poznawczy, instrumentalno-kulturalny i realizacji przyjętych wartości. Z kolei nieco inaczej definiuje świadomość ekologiczną D. Cichy. Jej zdaniem nie jest to obszar świadomości społecznej skupiający się na relacji i uwarunkowaniach życia człowieka w środowisku przyrodniczym. Autorka wyszczególnia w jej obrębie wiedzę, motywację (tworzącą postawę człowieka), odpowiedzialność za stan środowiska oraz konsekwencje, będące następstwem nieprzestrzegania praw ekologicznych (Cichy, 2003). Według K. Gąseckiego świadomość ekologiczna przejawia się ekologiczną kulturą działań na rzecz ochrony środowiska. Kluczową zaś rolę w kształtowaniu kultury ekologicznej pełni system ocen i wartości, występujący w ramach aksjologiczno-normatywnej sfery świadomości ekologicznej (Gąsecki, 2005).

H. Skolimowski uważa, że podstawowe przyczyny kryzysu ekologicznego znajdują się w świadomości ludzi, ich postawach oraz braku poczucia odpowiedzialności za stan środowiska. Głównym problemem jest „...zatruty umysł, który prowadzi do specyficznej ślepoty, do wykrzywiania wartości, do alienacji, do nadmiernej konsumpcji, która niszczy środowisko” (Skolimowski, 1990). Autor przedstawia nową świadomość ekologiczną, odmienną od dotychczas obowiązującej świadomości technicznej. Według niego jest to świadomość:

- holistyczna, a więc postrzegająca świat jako całość;

- qualitative, i.e. perceiving the qualitative relationships in that whole,
- spiritual and, therefore, existing and operating in the human psyche and not only in the mind,
- reverent because it is characterised by respect and reverence towards everything that exists,
- evolutionary because it assumes orienting natural processes towards increasing diversity and richness of life,
- participatory because it assumes that man is not only an observer of the world but also a participant in it.

Technical consciousness, in turn, has correspondingly opposite characteristics because it is atomistic, quantitative, secularist, objective, mechanistic and alienating (Skolimowski, 1990).

The analysis of environmental awareness made by W. N. Nowikow is also worth noting. He distinguishes three components of its structure:

- sensory – the sensations created during contact with nature are a manifestation of the fact that man has found such a way of experiencing the beauty of nature that it reaches inside his soul and becomes part of his memory,
- rational – it includes the axioms of folk wisdom among other things,
- irrational – consisting of myths, beliefs, fantastic images and utopian ideas, etc. (Nowikow, 1989).

W. Sychut and T. J. Chmielewski have also undertaken a valuable characterisation of environmental awareness. According to them, environmental awareness demonstrates man's attitude to nature 'expressed in the awareness of its value as an asset and the desire to protect it...' (Sychut, Chmielewski, 1990). They believed that its structure consists of the following components:

- emotional-evaluatory, i.e. the system of values adopted by man and society,
- cognitive, i.e. the vision of the model of civilisation and knowledge of nature,
- behavioural, which consists of the human needs and demands that accompany the use of nature's resources and the activities undertaken by individuals for the benefit of the environment (Sychut, Chmielewski, 1990).

According to B. Poskrobko, the functioning of environmental awareness is subject to the same laws as the functioning of social awareness. Therefore, in general terms, one can distinguish

- wyposażona jest w cechy specyficzne dla żywego organizmu;
- jakościowa, czyli dostrzegająca związki jakościowe w tej całości;
- duchowa, a zatem istniejąca i funkcjonująca w psychice człowieka, a nie tylko w umyśle;
- rewerencyjna, bo charakteryzująca się szacunkiem i czcią w stosunku do wszystkiego, co istnieje;
- ewolucyjna, ponieważ zakłada ukierunkowanie procesów zachodzących w przyrodzie na rosnącą różnorodność i bogactwo życia;
- uczestnicząca, gdyż zakłada, że człowiek jest nie tylko obserwatorem świata, ale również jego uczestnikiem.

Świadomość techniczna posiada zaś odpowiednio przeciwne cechy, ponieważ jest: atomizująca, ilościowa, sekularystyczna, obiektywna, mechanistyczna i alienująca (Skolimowski, 1990).

Warto zwrócić uwagę na analizę świadomości ekologicznej dokonaną przez W. N. Nowikowa. Rozróżnia on w jej strukturze trzy elementy:

- zmysłowy – doznania tworzące się podczas kontaktów z przyrodą są przejawem tego, że człowiek odnalazł taki sposób doświadczania piękna natury, że dociera ona do wnętrza jego duszy, stając się częścią jego pamięci;
- racjonalny – zalicza się do niego między innymi aksjomaty mądrości ludowej;
- irracjonalny – są to mity, wierzenia, obrazy fantastyczne oraz idee utopijne itp. (Nowikow, 1989).

Wartościową charakterystykę świadomości ekologicznej podjęli również W. Sychut i T. J. Chmielewski. Według nich świadomość ekologiczna ukazuje stosunek człowieka do przyrody, „wyrażający się w uświadomieniu jej wartości jako dobra i w dążeniu do jej ochrony...” (Sychut, Chmielewski, 1990). Ich zdaniem jej struktura składa się z komponentów:

- emocjonalno-oceniającego, a więc systemu wartości przyjętych przez człowieka i społeczeństwo (;
- poznawczego, czyli wizji modelu cywilizacji i wiedzy przyrodniczej;
- behawioralnego, który stanowią potrzeby i postulaty człowieka jakie towarzyszą korzystaniu z bogactw przyrody oraz aktywności jednostek na rzecz środowiska (Sychut, Chmielewski, 1990).

Według B. Poskrobki funkcjonowanie świadomości ekologicznej podporządkowane jest

environmental awareness that is colloquial, ideological or scientific.

- 1) colloquial environmental awareness formed primarily under the influence of learned opinions, views and stereotypes that do not form a coherent whole. Knowledge definitely has a lesser role in this case. Colloquial environmental awareness usually involves a state of false perception of the interdependence between man and the natural environment,
- 2) ideological, that forms as a result of the influence of a specific ideology and usually has emotional overtones. It consists of elements of knowledge as well as of ideologically motivated beliefs, judgements and opinions. This type of environmental awareness is present, for example, among activists of ecological social movements or people with strong ties to a particular religion,
- 3) scientific – an effect of the influence of knowledge and pro-environmental upbringing. In this case, own experience plays the main role, while colloquial judgements, prevalent stereotypes and ideological beliefs ('fashionable' views at the time) play a much smaller role. Scientific environmental awareness can be present on a specialist level (i.e. extensive practical experience is linked to specific knowledge) (Poskrobko, 1998).

B. Poskrobko believes that environmental awareness is modelled in daily life, i.e. in business activities, in the education process or in the intergenerational transmission, etc. According to the author, this is a complex social process, usually linked to the condition of the natural environment and the resulting quality of life. It consists of six consecutive levels of environmental awareness:

- 1) the spread of symptoms of environmental degradation,
- 2) social perception of consequences of environmental degradation,
- 3) perception of the value of a non-degraded environment,
- 4) widespread interest in the issues of environmental protection,
- 5) the emergence of pro-environmental social pressure,
- 6) acceptance of pro-environmental forms of behaviour.

takim samym prawom, jakim podlega funkcjonowanie świadomości społecznej. W związku z tym, ogólnie rzecz biorąc, można wyodrębnić świadomość ekologiczną: potoczną, ideologiczną i naukową.

- 1) potoczną, kształtującą się przede wszystkim pod wpływem poznanych opinii, poglądów i stereotypów, które nie tworzą spójnej całości. Wiedza w tym przypadku pełni zdecydowanie podrzędną rolę. Potoczna świadomość ekologiczna zazwyczaj wiąże się ze stanem zafałszowanego postrzegania wzajemnej zależności między człowiekiem a środowiskiem przyrodniczym;
- 2) ideologiczna, kształtuje się na skutek wpływu określonej ideologii i zazwyczaj ma zabarwienie emocjonalne. Składają się na nią elementy wiedzy, a także ideologicznie motywowane przekonania, sądy i opinie. Ta odmiana świadomości ekologicznej uobecnia się np. wśród działaczy ekologicznych ruchów społecznych, czy osób silnie związanych z określonym wyznaniem;
- 3) naukowa, jest efektem wpływu wiedzy i wychowania proekologicznego. W jej przypadku główną rolę pełni własne doświadczenie, natomiast zdecydowanie mniejszą – potoczne sądy, funkcjonujące stereotypy i przekonania ideowe („modne” w danym czasie poglądy). Ekologiczna świadomość naukowa może się uobecniać na poziomie specjalistycznym (tzn. z określoną wiedzą związane są bogate doświadczenia praktyczne) (Poskrobko, 1998).

B. Poskrobko uważa, że świadomość ekologiczna kształtuje się w życiu codziennym, tj. w działalności gospodarczej, w procesie edukacji czy też w przekazie międzypokoleniowym itp. Zdaniem autora, jest to złożony proces społeczny, zwykle związany ze stanem środowiska przyrodniczego oraz z wynikającą z tego jakością życia. Składa się on z sześciu następujących po sobie kolejno poziomów świadomości ekologicznej:

- 1) rozszerzanie się objawów degradacji środowiska;
- 2) społeczna percepcja skutków degradacji środowiska;
- 3) postrzeganie wartości środowiska niezdegradowanego;
- 4) powszechne zainteresowanie problemami ochrony środowiska;

In addition, the process of developing environmental awareness usually takes place in three stages (periods) according to B. Poskrobko:

- 1) colloquial environmental awareness,
- 2) shaping elements of ideological environmental awareness,
- 3) scientific environmental awareness understood as a relatively coherent system (Poskrobko, 1998).

The above analysis shows that environmental awareness is defined in a number of ways while few researchers have addressed the issue of its internal structure.

K.Gąsecki has made an attempt to characterize environmental awareness and present its structure from a holistic perspective. The author believed that it manifests itself in the thinking and experience of individuals as well as in the patterns of understanding, experiencing and valuing the biosphere in society. The determination of environmental awareness should be based on 'ecological knowledge and sensitivity, respect for the value of nature and steps taken to maintain the balance between nature and human development' (Gąsecki, 2005).

Therefore, K.Gąsecki assumed that the following elements comprise the structure of environmental awareness of an individual and the entire community:

- ecological knowledge, manifesting itself as knowledge and understanding of the way humans coexist with nature,
- ecological sensitivity, i.e. man's emotional attitude to nature and treating it as a supreme value (the ability to experience positive emotions and sensations caused by contact with nature, as well as the ability to notice and respond to the qualities and needs of nature),
- pro-environmental action taken to protect and model the natural environment, being a consequence of knowledge, sensitivity and beliefs of each individual that, in turn, form the basis for the studying of environmental awareness (Gąsecki, 2005).

More than a dozen significant 'ecological-sociological' studies have been carried out in Poland since the late 1980s, yet none of them have been completely representative and have fully explained the problem at hand. The biggest obstacle was the formulation of a comprehensive definition of 'environmental awareness' and the

- 5) pojawienie się proekologicznej presji społecznej;
- 6) akceptacja proekologicznych form zachowania.

Ponadto według B. Poskrobki proces kształtowania się świadomości ekologicznej zwykle przebiega w trzech stadiach (okresach):

- 1) potocznej świadomości ekologicznej;
- 2) kształtowania elementów ideologicznej świadomości ekologicznej;
- 3) naukowej świadomości ekologicznej, rozumianej jako względnie spójny system (Poskrobko, 1998).

Przeprowadzona powyżej analiza pokazuje, że świadomość ekologiczna jest wielorako definiowana, zaś problematyka jej wewnętrznej struktury poruszana była przez niewielu badaczy.

K. Gąsecki, podjął próbę scharakteryzowania świadomości ekologicznej i ukazania jej struktury w perspektywie całościowej. Autor uważa, że objawia się ona w myśleniu, przeżyciach jednostek, a także w funkcjonujących w społeczeństwie wzorcach pojmowania, przeżywania i wartościowania biosfery. Określenie świadomości ekologicznej powinno być dokonane na podstawie „wiedzy i wrażliwości ekologicznej, szacunku dla wartości przyrody oraz podejmowanych działań na rzecz zachowania równowagi między przyrodą a rozwojem ludzkości” (Gąsecki, 2005).

K. Gąsecki przyjął w związku z tym, że na strukturę świadomości ekologicznej jednostki oraz całej społeczności składają się elementy:

- wiedza ekologiczna, przejawiająca się znajomością i rozumieniem sposobu współistnienia człowieka z przyrodą;
- wrażliwość ekologiczna, oznaczająca emocjonalny stosunek człowieka do przyrody i traktowanie jej jako wartości nadrzędnej (zdolność do przeżywania pozytywnych emocji i wrażeń powodowanych obcowaniem z przyrodą, a także umiejętność dostrzegania i reagowania na walory i potrzeby przyrody);
- działania proekologiczne, podejmowane na rzecz ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego, będące konsekwencją wiedzy, wrażliwości oraz przekonań każdego człowieka, które to z kolei, stanowią podstawę w badaniach poziomu świadomości ekologicznej (Gąsecki, 2005).

W Polsce od końca lat osiemdziesiątych przeprowadzono kilkanaście istotnych badań

development of a scientific methodology to study the concept (Tuszyńska, 2014; Gąsecki, 2018).

Based on an analysis of the literature on the subject, it can be concluded that the attempts made to characterise environmental awareness are not exhaustive. We can also observe the lack of an exhaustive definition of the concept. Therefore, there is still a need for accurate analyses and empirical diagnoses of environmental awareness and the identification of its determinants.

### Research material and methods

With the intensifying environmental crisis, the search for effective forms of shaping environmental awareness and related appropriate pro-environmental attitudes continues unabated. The present pedagogical research is part of this type of exploration in the area of adult education (Rubacha, 2016).

Therefore, the purpose of the research is to explore the impact of engaging environmental workshops on the environmental awareness of parents of pre-school children and the related attitudes towards the socio-natural environment. The workshops were conducted in four kindergartens in Biała Podlaska in September 2023.

The main research problem was contained in the following question: what is the role of engaging environmental workshops for parents of pre-school children? The main research problem thus posed implies the following specific problems:

1. What is the level of environmental knowledge among parents of pre-school children?
2. What is the attitude of parents of pre-school children towards the socio-natural environment?
3. Are parents of pre-school children keen to get involved in environmental activities undertaken to protect and model the socio-natural environment?

The assumption was that environmental workshops would activate parents when it comes to pro-environmental activities, including

„ekologiczno-socjologicznych”, mimo to żadne z nich nie miało całkowicie reprezentatywnego charakteru oraz nie wyjaśniało w pełni poruszonego problemu. Największą przeszkodę stanowiło sformułowanie wyczerpującej definicji „świadomości ekologicznej” oraz opracowania naukowej metodologii badań tego pojęcia (Tuszyńska, 2014; Gąsecki, 2018).

Na podstawie analizy literatury przedmiotu można stwierdzić, że podejmowane próby scharakteryzowania świadomości ekologicznej nie wyczerpują jej problematyki. Zauważamy również brak wyczerpującej definicji tego pojęcia. Istnieje zatem wciąż potrzeba dokładnych analiz i empirycznych diagnoz świadomości ekologicznej oraz wyznaczenia determinujących ją czynników.

### Materiał i metody badawcze

Wraz z pogłębiającym się kryzysem środowiskowym nie ustają poszukiwania skutecznych form kształtowania świadomości ekologicznej i związanych z nią właściwych postaw prośrodowiskowych. Niniejsze badania pedagogiczne wpisują się w tego typu poszukiwania w obszarze edukacji dorosłych (Rubacha, 2016).

W związku z czym celem podjętych badań jest badanie wpływu aktywizujących warsztatów ekologicznych na świadomość ekologiczną rodziców dzieci w wieku przedszkolnym i związanych z nią postawach względem środowiska społeczno-przyrodniczego. Niniejsze warsztaty przeprowadzono we wrześniu 2023 roku w czterech przedszkolach na terenie miasta Biała Podlaska.

Główny zaś problemem badawczy zawarto w pytaniu: Jaka jest rola aktywizujących warsztatów ekologicznych dla rodziców dzieci w wieku przedszkolnym? Tak postawiony główny problem badawczy implikuje następujące problemy szczegółowe:

1. Jaki jest poziom wiedzy ekologicznej rodziców dzieci w wieku przedszkolnym?
2. Jaki jest stosunek rodziców dzieci w wieku przedszkolnym do środowiska społeczno-przyrodniczego?
3. Czy rodzice dzieci w wieku przedszkolnym chętnie angażują się w działania proekologiczne podejmowane na rzecz ochrony i kształtowania środowiska społeczno-przyrodniczego?

Założono, że warsztaty ekologiczne będą aktywizować rodziców w zakresie działań



pro-environmental activities towards their own children.

The empirical research was conducted among 50 parents of children attending 4 kindergartens in Biała Podlaska (34 mothers and 16 fathers). The majority of respondents were aged 25-35. The research was planned as part of the research project implemented by tutors of the Department of Pedagogy of the John Paul II Academy in Biała Podlaska.

The empirical research, conducted in September 2023, used a diagnostic survey method using the interview and questionnaire techniques. The empirical data was collected with the use of self-developed research tools: an interview questionnaire and a survey questionnaire, which included closed and open questions. All respondents experienced the same testing conditions. In developing the empirical material, a quantitative and qualitative analyses were carried out and the results obtained from own research were statistically processed. The research results obtained were subjected to the statistical analysis using the SPSS programme.

### Own research results and conclusions

The inspiration for organising and conducting the environmental workshops for parents of pre-school children came from the results of research on the role of pro-environmental education in a consumer society as perceived by parents of pre-school children (Pawłowicz-Sosnowska, Sobczuk, 2021).

Prior to the proposed environmental workshops, a talk and an interview on sources of environmental knowledge and motives for protecting the socio-natural environment were introduced. After that, an environmental workshop was organised with an emphasis on evoking an emotional attitude towards nature and encouraging the sense of responsibility for the state of the socio-natural environment.

The purpose of the environmental workshop for parents of pre-school children was to:

- bring closer the interdependence of man and the environment,
- notice changes taking place in the surrounding environment and valuing them,
- demonstrating the destructive human impact on the environment,

proekologicznych w tym oddziaływań proekologicznych względem **własnych** dzieci.

Badania empiryczne przeprowadzono wśród 50 rodziców dzieci uczęszczających do 4 białskich przedszkoli (34 matki i 16 ojców). Większość respondentów była w wieku od 25 do 35 lat. Ich wykonanie było zaplanowane w ramach projektu badawczego realizowanego przez wykładowców Zakładu Pedagogiki Akademii Białskiej im. Jana Pawła II.

W badaniach empirycznych, przeprowadzonych we wrześniu 2023 roku, zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem technik: wywiadu i ankiety. Dane empiryczne zgromadzono za pomocą narzędzi badawczych własnego autorstwa: kwestionariusza wywiadu oraz kwestionariusza ankiety, który zawierał pytania zamknięte i otwarte. Wszyscy respondenci podlegali tym samym warunkom badawczym. Opracowując materiał empiryczny dokonano analizy ilościowej i jakościowej oraz opracowano statystycznie otrzymane wyniki badań własnych. Uzyskane wyniki badań zostały poddane analizie statystycznej z wykorzystaniem programu SPSS.

### Wyniki i wnioski z badań własnych

Inspiracją do zorganizowania i przeprowadzenia warsztatów dla rodziców dzieci w wieku przedszkolnym były wyniki badań na temat roli edukacji proekologicznej w społeczeństwie konsumpcyjnym w opinii rodziców dzieci w wieku przedszkolnym (Pawłowicz-Sosnowska, Sobczuk, 2021).

Przed proponowanymi warsztatami ekologicznymi wprowadzono pogadankę i wywiad na temat źródeł wiedzy ekologicznej oraz motywów ochrony środowiska społeczno-przyrodniczego. Następnie zorganizowano warsztaty ekologiczne, w których kładziono nacisk na wywołanie emocjonalnego stosunku do przyrody oraz wzbudzenie odpowiedzialności za stan środowiska społeczno-przyrodniczego.

Celami warsztatów ekologicznych dla rodziców dzieci w wieku przedszkolnym było:

- przybliżenie współzależności człowieka i środowiska;
- dostrzeganie zmian zachodzących w otaczającym środowisku oraz ich wartościowanie;
- ukazanie destrukcyjnego wpływu człowieka na środowisko;

- developing sensitivity to environmental issues,
- model environmental attitudes by signalling risks and showing how these risks can be minimized,
- developing a sense of responsibility for one's behaviour towards the environment,
- encouraging parents to pursue environmental activities with their children.

Following the inclusive and activating workshop, a discussion and an interview were initiated, which revealed the need for joint environmental action. After that, there was some time allowed for self-reflection and individual completion of a questionnaire on ecological information and motives for protecting the socio-natural environment.

Based on the quantitative analysis of the data obtained using the survey technique and the qualitative analysis of the data obtained using the interview technique after the completion of the environmental workshop with parents of pre-school children, it is possible to conclude that their understanding of environmental issues was deepened. As shown in Table 1, the majority of parents correctly adopted environmental knowledge provided during the environmental workshops (60%).

- kształtowanie wrażliwości na problemy środowiska;
- kształtowanie postaw ekologicznych poprzez sygnalizowanie zagrożeń oraz wskazanie, w jaki sposób można te zagrożenia minimalizować;
- wyrabianie poczucia odpowiedzialności za własne postępowanie wobec środowiska;
- aktywizowanie rodziców do działań proekologicznych wraz z ich dziećmi.

Po przeprowadzeniu tych integracyjnych i aktywizujących warsztatów zainicjowano dyskusję i wywiad, w wyniku których ukazała się potrzeba wspólnych działań proekologicznych. Następnie pozostawiono czas na refleksję własną i indywidualne wypełnienie kwestionariusza ankiety dotyczącej informacji ekologicznych oraz motywów ochrony środowiska społeczno-przyrodniczego.

Na podstawie analizy ilościowej danych uzyskanych techniką ankietowania oraz analizy jakościowej danych otrzymanych techniką wywiadu po przeprowadzonych warsztatach ekologicznych z rodzicami dzieci w wieku przedszkolnym, można stwierdzić, że pogłębiło się ich rozumienie kwestii ekologicznych. Jak przedstawia tabela nr 1 w obszarze wiedzy ekologicznej większość rodziców właściwie przyjęło treści ekologiczne realizowane podczas warsztatów ekologicznych (60%).

Tab. 1. The understanding of the term *ecology* by parents of pre-school children

Tabela nr 1. Sposób rozumienia terminu ekologia przez rodziców dzieci w wieku przedszkolnym dotyczący problematyki ekologicznej

No. / Lp.	The respondents' understanding of the term ecology: / Rozumienie terminu ekologia przez respondentów:	Answers [%] / Odpowiedzi [%]
1.	Ecology is the scientific study of the relationships between organisms and their living environment / Ekologia to nauka o zależnościach między organizmami a ich środowiskiem życia	60
2.	Ecology is the scientific study of the relationships between the human population and its living environment / Ekologia to nauka o zależnościach między populacją ludzką a jej środowiskiem życia	28
3.	I don't know / Nie wiem	7
4.	The science of consequences of environmental degradation / Nauka o skutkach degradacji środowiska	5

Source: own work.

Źródło: Opracowanie własne.

The respondents' sources of environmental knowledge were analysed after that. According to the respondents, television (63%) and the Internet (41%) dominate in the promotion of environmental knowledge. The fewest respondents selected educational institutions as a source of environmental knowledge (18%).

Następnie analizowano źródła wiedzy ekologicznej respondentów. Według opinii badanych dominuje telewizja (63%) i Internet (41%) w zakresie propagowania wiedzy ekologicznej. Najmniej osób badanych jako źródło wiedzy ekologicznej wybrało placówki oświatowe (18%).

Tab. 2. Sources of environmental knowledge according to parents of pre-school children

Tabela nr 2. Źródła wiedzy ekologicznej w opinii rodziców dzieci w wieku przedszkolnym

No. / Lp.	Sources of environmental knowledge according to respondents / Źródła wiedzy ekologicznej według respondentów	Answers [%] / Odpowiedzi [%]
1.	Kindergarten / school / Przedszkole/ szkoła	18
2.	Television / Telewizja	63
3.	Internet / Internet	41
4.	Environmental campaigns / Akcje ekologiczne	25
5.	Other / Inne	2

Source: own work.

Respondents could choose multiple answers

Źródło: Opracowanie własne.

Badani mieli możliwość dokonania wielokrotnego wyboru odpowiedzi

Basic causes of the environmental crisis according to the respondents included consumerism (40%) and errors in the industrial and economic activities influencing the environment (34%). Fewer respondents link the environmental crisis to a crisis of human morality (20%) – see Table 3.

Według respondentów podstawowymi przyczynami kryzysu ekologicznego są konsumpcjonizm – 40% oraz błędne działania człowieka w stosunku do środowiska w sferze przemysłowo-gospodarczej – 34%. Mniej osób badanych łączy kryzys ekologiczny z kryzysem moralności człowieka (20%) – Tabela nr 3.

Tab. 3. Causes of the environmental crisis according to the respondents

Tabela nr 3. Przyczyny kryzysu ekologicznego w opinii respondentów

No. / Lp.	Causes of the environmental crisis: / Przyczynami kryzysu ekologicznego są:	Answers [%] / Odpowiedzi [%]
1.	Errors in the industrial and economic activities influencing the environment / Błędne działania człowieka w stosunku do środowiska w sferze przemysłowo-gospodarczej	34
2.	Crisis of morality and spiritual value / Kryzys moralności i wartości duchowej	20
3.	Consumerism / Konsumpcjonizm	40
4.	Difficult to say / Trudno mi powiedzieć	4
5.	Other / Inne	2

Source: own work.

Źródło: Opracowanie własne.

The results presented in Table 4 demonstrate that the motives for protecting the environment are based primarily on respect for the life of all living beings (37%), the respect for human life and health (34%) and the respect for nature (20%).

Wyniki przedstawione w tabeli nr 4 ukazują, że motywami ochrony środowiska wynikają przede wszystkim z szacunku do życia wszystkich istot żywych (37%), szacunku do życia i zdrowia człowieka (34%) oraz szacunku do przyrody (20%).

Tab. 4. Motives for protecting the environment according to the respondents

Tabela nr 4. Motywy ochrony środowiska w opinii respondentów

No. / Lp.	Motives for protecting the environment stem from: / Motywy ochrony środowiska wynikają z:	Answers [%] / Odpowiedzi [%]
1.	Respect for nature / Szacunku do przyrody	20
2.	Respect for all living beings / Szacunku do życia wszystkich istot żywych	37
3.	Respect for human life and health / Szacunku do życia i zdrowia człowieka	34
4.	Consequences of degradation of the natural environment / Skutków degradacji środowiska przyrodniczego	12
5.	An inner human need / Wewnętrznej potrzeby człowieka	2
6.	No opinion / Nie mam zdania	2
7.	Social needs / Potrzeb społecznych	2
8.	Environmental ethics / Etyki ekologicznej	5
9.	Other / Inne	0

Source: own work.

*Respondents could choose multiple answers*

Źródło: Opracowanie własne.

*Respondenci mieli możliwość dokonania wielokrotnego wyboru odpowiedzi*

According to the parents, preschool children's environmental awareness is strongly influenced by walks (36%) and environmental campaigns (34%) beyond kindergarten education. Details are presented in Table 5.

Według rodziców duży wpływ na uwrażliwienie ekologiczne dzieci w wieku przedszkolnym mają spacer (36%) i akcje ekologiczne (34%) poza edukacją w przedszkolu. Szczegółowe dane prezentuje tabela nr 5.

Tab. 5. Methods of imparting environmental knowledge to pre-school children and improving their sensitivity to environmental issues

Tabela nr 5. Sposoby przekazywania wiedzy ekologicznej dzieciom w wieku przedszkolnym oraz ich uwrażliwiania ekologicznego

No. / Lp.	Ways of conveying environmental content beyond formal preschool education: / Sposoby przekazywania treści ekologicznych poza formalną edukacją przedszkolną:	Answers [%] / Odpowiedzi [%]
1.	Home / Dom	12
2.	Walks / Spacery	36
3.	Participation in environmental campaigns / Udział w akcjach ekologicznych	34
4.	Creating posters / Sporządzanie plakatów	15
4.	Other / Inne	3

Source: own work.

Źródło: Opracowanie własne.

Based on the data obtained after the environmental workshops, most parents see the need for joint environmental activities with their children (89%). 9% of the respondents did not mention these issues (Table 6).

W oparciu o uzyskane dane po przeprowadzonych warsztatach ekologicznych większość rodziców widzi potrzebę wspólnych działań proekologicznych z własnymi dziećmi (89%). 9% respondentów nie odnosi się do tych kwestii (Tabela nr 6).

Tab. 6. Opinions of parents on getting involved in pro-environmental activities with their children

Tabela nr 6. Opinie rodziców na temat angażowania się wraz z dziećmi w działania proekologiczne

No. / Lp.	The respondents' readiness to pursue environmental activities with their children: / Gotowość respondentów do działań proekologicznych wraz z ich dziećmi:	Answers [%] / Odpowiedzi [%]
1.	yes / Tak	89
2.	no / Nie	2
3.	I don't know / Nie wiem	9
Total / Ogółem		100%

Source: own work.

Źródło: Opracowanie własne.

Regarding the three specific research questions posed:

1. How parents of pre-school children understand environmental content?
2. What is the attitude of parents of pre-school children towards the socio-natural environment?
3. Are parents of pre-school children keen to get involved in environmental activities undertaken to protect and model the socio-natural environment?

Odnosząc się do postawionych trzech szczegółowych problemów badawczych:

1. Jak są rozumiane treści ekologiczne przez rodziców dzieci w wieku przedszkolnym?
2. Jaki jest stosunek rodziców dzieci w wieku przedszkolnym do środowiska społeczno-przyrodniczego?
3. Czy rodzice dzieci w wieku przedszkolnym chętnie angażują się w działania proekologiczne podejmowane na rzecz ochrony i kształtowania środowiska społeczno-przyrodniczego?

It was confirmed that, thanks to the participation in environmental workshops, parents of pre-school children:

1. deepened their understanding of ecological content, manifesting itself as knowledge and understanding of the way humans coexist with the environment,
2. improved their ecological sensitivity, i.e. their emotional attitude to nature and treating it as a supreme value (the ability to experience positive emotions and sensations caused by contact with nature, as well as the ability to notice and respond to the qualities and needs of nature),
3. Demonstrated their readiness for pro-environmental activities geared towards the protection and modelling of the socio-natural environment.

The respondents acquired the ability to notice and respond to the values and needs of the environment we live in and declared that they would willingly share it with their children. The analysis of the obtained own research results made possible the positive verification of the research hypothesis: the need to organise regular workshops to activate parents in terms of pro-environmental influence on their children. The significant role of environmental workshops taking into account the three areas of the concept of environmental awareness adopted in the research (knowledge, environmental sensitivity, pro-environmental action) has been demonstrated. Their clear impact on the formation of realistic attitudes and behaviours towards the socio-natural environment in parents of pre-school children has been observed. It can be said that the impacts of the workshop in these three separate areas of environmental awareness have contributed to the initiation of noticeable changes in the concept and even the way of being of the respondents in the world of nature, i.e. 'the adoption of new ways of relating to the world, as a result of which the chances of self-organisation in the ecological order of life increase' (Niezgoda, 2019; Michałowski, 1998).

In the context of the analysis of the obtained results of pedagogical research, it was found that outlined aim of this study of the impact of activating environmental workshops on the environmental awareness of parents of pre-school children and the related attitudes towards the socio-natural environment was not exhausted.

potwierdzono to, że dzięki uczestnictwu w warsztatach ekologicznych rodzice dzieci w wieku przedszkolnym:

1. pogłębili rozumienie treści ekologicznych przejawiających się znajomością i rozumieniem sposobu współistnienia człowieka ze środowiskiem;
2. pogłębili wrażliwość ekologiczną oznaczającą emocjonalny stosunek człowieka do przyrody i traktowanie jej jako wartości nadrzędnej (zdolności do przeżywania pozytywnych emocji i wrażeń powodowanych obcowaniem z przyrodą, a także umiejętności dostrzegania i reagowania na walory i potrzeby przyrody);
3. wykazywali gotowość działań proekologicznych na rzecz ochrony i kształtowania środowiska społeczno-przyrodniczego.

Respondenci nabyli umiejętności dostrzegania i reagowania na walory i potrzeby środowiska, w którym żyjemy oraz zadeklarowali, że chętnie podzielą się nimi ze swoimi dziećmi. Analiza otrzymanych wyników badań własnych pozwoliła zweryfikować pozytywnie postawioną hipotezę badawczą – potrzebę organizowania cyklicznych warsztatów aktywizujących rodziców w zakresie oddziaływań proekologicznych na ich własne dzieci. Ukazano znaczącą rolę warsztatów ekologicznych uwzględniających trzy obszary przejętej na potrzeby badań koncepcji świadomości ekologicznej (wiedza, wrażliwość ekologiczna, działania proekologiczne). Zauważono ich wyraźny wpływ na kształtowanie realnych postaw i zachowań względem środowiska społeczno-przyrodniczego u rodziców dzieci w wieku przedszkolnym. Można powiedzieć, że podjęte w ramach warsztatów oddziaływanie w zakresie tych trzech wyodrębnionych obszarach świadomości ekologicznej, przyczyniły się do zapoczątkowania zauważalnych zmian w koncepcji a nawet sposobie bycia badanych osób w świecie przyrody tj., „przyjęcia nowych sposobów układania się człowieka ze światem, w następstwie czego wzrosną szanse jego samoorganizacji w ekologicznym porządku życia” (Niezgoda, 2019; Michałowski, 1998).

W kontekście analizy uzyskanych wyników badań pedagogicznych stwierdzono, że nie wyczerpano nakreślonego celu niniejszych badań wpływu aktywizujących warsztatów ekologicznych na świadomość ekologiczną rodziców dzieci w wieku przedszkolnym

Therefore, it is worthwhile to initiate further workshops of this kind for parents of pre-school children on a regular basis and to undertake further in-depth research in this area.

i związanych z nią postawach względem środowiska społeczno-przyrodniczego.

Dlatego też warto inicjować cykliczne kolejne tego typu warsztaty dla rodziców dzieci w wieku przedszkolnym oraz podejmować dalsze bardziej szczegółowe badania naukowe w tym zakresie.

## References:

1. Cichy, D., Buchcic, E. (2003). Dylematy edukacji środowiskowej. W: *Konflikty społecznoekologiczne. Edukacja ekologiczna i chrześcijaństwo*, red. Czartoszewski J.W., Verbinum, Warszawa, tom 5, s. 125.
2. Drosinou, M. i in, (2023). *Modeling levels of eco-conscious awareness*. Journal of Applied Social Psychology published by Wiley Periodicals LLC.
3. Elias, A. (2003). *Psychologia ekologiczna*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
4. Gąsecki, J. K. (2005). Świadomość ekologiczna jako kategoria badawcza w naukach społecznych. W: A. Kicowska, Z. Kwieciński (red.), *Dzielność i troska. Studia zadedykowane Profesor Eugenii Malewskiej*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 274-282.
5. Gąsecki, J. K. (2018). Świadomość ekologiczna i jej stan w świetle badań społecznych w Polsce. *Humanistyka I Przyrodoznawstwo*, (3), 187-204. Pobrano z <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/hip/article/view/1034>.
6. Gola, B. (2022). Wychowanie do wartości ekologicznych. Które do budowania więzi dzieci z przyrodą? *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 17, s. 95-107, <https://doi.org/10.35765/eetp.2022.1767.07>.
7. Louv, R. (2020). *Ostatnie dziecko lasu: Jak ocalić nasze dzieci przed zespołem deficytu natury*. Warszawa: Mamania, Grupa Wydawnicza Relacja.
8. Michałowski S. C. (1998). Dziecko. Przyroda. Wartości. W: B. Dymara, S.C. Michałowski, L. Woltman-Mazurkiewicz (red.), *Dziecko świecie przyrody – książka do wychowania proekologicznego*. Kraków: Wydawnictwo Impuls, s. 108.
9. Niezgoda, A. (2019). Rola świadomości ekologicznej w kształtowaniu wizerunku miejscowości turystycznych (przykład Puszczykowa). *Polish journal for sustainable development*, tom 23 (1), s. 49-56.
10. Nowikow, W. N. (1989). Struktura świadomości ekologicznej. *Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej – Nauki Społeczno-Polityczne*, nr 12, s. 101.
11. Olbrycht, K. (2002). *Prawda, dobro, piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
12. Papuziński, A. (2006). Świadomość ekologiczna w świetle teorii i praktyki. W: *Problemy ekorozwoju* vol. 1 nr 1 s. 33-40.
13. Pawłowicz-Sosnowska, E., Sobczuk, S., i in. (2021). Rola edukacji proekologicznej w społeczeństwie konsumpcyjnym w opinii rodziców dzieci w wieku przedszkolnym. W: R. Sadowski, A. Kosieradzka-Federczyk, A. Klimska (red.), *Antropologiczne i przyrodnicze aspekty konsumpcji nadmiaru i umiaru*. Warszawa: Wydawnictwo KSAP.
14. Poskrobko, B. (1998). Społeczne czynniki ochrony środowiska. W: K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki (red.), *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, s. 32-33.
15. Rubacha, K. (2016). *Metodologia badań nad edukacją*. Warszawa: Editions Spotkania.
16. Skolimowski, H. (1990). Ekofilozofia. *Przyroda Polska*, 1990, nr 4-5.
17. Sowa, F. (2018). Świadomość ekologiczna i jej wpływ na ekologizację społeczeństwa i gospodarki, *Rynek – Społeczeństwo – Kultura* | Nr 4(30), s. 36-38.
18. Staszewska, A. (2022). Świadomość zrównoważonego rozwoju wśród studentów Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej w Katowicach. *Warsztaty Turyzmu*, t. 12, s. 75.

19. Sychut, W., Chmielewski, T. J. (1990). *Świadomość ekologiczna mieszkańców obszarów chronionych*, z. 1, Lublin, Wydawnictwo Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, s. 2-10.
20. Tuszyńska, L. (2014). Edukacja i świadomość ekologiczna polskiego społeczeństwa, *Edukacja Ustawiczna Dorosłych* 3(86) s. 54-61.
21. Wódz, J. (1990). *Problemy świadomości ekologicznej*. Katowice: Wydawnictwo Śląskiego Instytutu Naukowego.